

УДК 81.373.72

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПРИСЛІВ'ІВ-ПАЛІМПСЕСТІВ У МОВЛЕННІ

Т. Є. Набережна

У статті проаналізовано комунікативні функції традиційних паремій, узуальних та okazіональних паремійних палімпсестів, які створюються мовцем для реалізації комунікативно-прагматичний інтенцій.

Ключові слова: паремія, палімпсест, паремійні палімпсести.

До цього часу лінгвістичний статус прислів'я залишається дискусійним питанням як мовознавства у цілому, так і фразеології зокрема: частина науковців вважає прислів'я дискурсною, а отже мовленнєвою одиницею, інша — кваліфікує прислів'я як одиницю мови, при цьому не заперечуючи його текстової природи, тобто розглядає прислів'я як одиницю з подвійною сутністю, в якій, однак, переважають ознаки одиниць мовної системи. Прислів'я як мовну одиницю або включають до кола фразеологічних одиниць, якщо за С. І. Ожеговим [1, с. 194] розуміють фразеологію у широкому смислі, або виключають з нього, якщо до фразеології відносять лише лексикалізовані стійкі сполуки, тобто фразеологічні зрощення та фразеологічні єдності (за В. В. Виноградовим [2]). Враховуючи те, що прислів'я не створюється у процесі комунікації, а використовується мовцем як готовий феномен, з одного боку, а з іншого — називаючи ситуацію, виконує, як вважає Г. Л. Пермяков [3, с. 19], номінативну функцію, прислів'я можна віднести до фразеологічного складу національної мови.

Використання фразеологічних одиниць у дискурсі, перш за все, зумовлено інтенцією мовця економними засобами показати своє ставлення до оточуючої дійсності, описати власні почуття, душевний стан, здійснити емоційний вплив на слухача і викликати у нього відповідну емоційну реакцію. У цьому полягає експресивна функція фразеологічних одиниць, зокрема прислів'їв.

Експресивність загалом є іманентною ознакою паремій, але, як відомо, мовець прагне підсилити вплив на слухача, здивувати його, пограти з ним. З цією метою активно використовується такий прийом мовної гри як трансформація традиційних прислів'їв, у яких відбувається заміна компонентів, збільшення або зменшення їхньої кількості тощо. У результаті утворюються паремійні палімпсести. Деякі палімпсести, які завдяки своїй смислової інформативності не потребують для своєї актуалізації контексту, можуть з часом стабілізуватися і стати узуальними одиницями мови. Інші — особливо ті, чие семантичне і прагматичне значення виводиться з контексту, — залишаються okazіональними мовленнєвими утвореннями.

Якщо порівняти експресивність цих трьох груп: традиційних паремій, узуальних та оказіональних паремійних палімпсестів, — зрозуміло, що за порядком розташування експресивність зростає і, завдяки ефекту невинного очікування, буде найбільшою в останніх. Пор.: *Der Mensch denkt, und Gott lenkt; Der Mensch denkt, der Computer lenkt; Der Mensch singt, tanzt, filmt — und Gott lenkt*. Щоправда, прислів'я, похідні від традиційних паремій, у процесі узуалізації поступово втрачають присмак новизни і сприймаються учасниками мовленнєвих актів так, як і базові прислів'я, про що можуть свідчити вставні слова і речення, які підкреслюють спільну для мовця та слухача відомість та звичність використання паремій: *Tyler, I would consider it an honor and a birthright to be laughed at on YouTube. You know what they say, he who laughs last didn't get the joke* (<http://blogs.ittoolbox.com>). *Правду говорять: век живи, век лечись, всё равно помрешь!* (<http://botinok.co.il/node/18718>).

За допомогою прислів'я адресант дає власну оцінку ситуації, характеризує її, але водночас розглядає цю ситуацію як типову.

Оскільки оцінна та моделююча функції прислів'я зумовлені його мовною природою, вони яскраво виявляються як у традиційних, так і у похідних сучасних пареміях. Оказіональні паремійні палімпсести, створені для якнайкращого відображення сутності конкретного — і тільки цього — явища, не виконують моделюючої функції, але зберігають характерну для прислів'їв функцію оцінки.

Розглянемо приклади контекстуального вживання прислів'я *He laughs best who laughs last* (варіант *He who laughs last laughs best*), похідної від нього паремії *He who laughs last, didn't get the joke* та оказіонального трансформу:

So we have, to the outside world, a disorganised, disoriented, speaking at cross purposes Malaysia and an organised, oriented and united Singapore in what matters today, the short term. But Malaysia will have its day in 2061. To paraphrase a saying: He laughs best who laughs last (<http://www.malaysia-today.net/columns/>);

Finally I met Frank and we became friends. I was struck at how quickly he laughed. It was as if he understands that he who laughs last, didn't get the joke (<http://www.naa.org/Presstime/96/PTIME/p796nmi2.html>);

He Who Laughs Last, Votes Best (назва статті — <http://www.epluribusmedia.org/columns/2006>).

У першому прикладі прислів'я є своєрідним перифразом оптимістичного прогнозу розвитку Малайзії. Прислів'я свідчить, що мовець підводить ситуацію з двома країнами під паремійний стереотип, підкреслюючи, що той, хто відстає спочатку, може пізніше стати переможцем. Адресант наголошує на важливості кінцевого результату.

Сучасна паремія *He who laughs last, didn't get the joke* вжита для вираження негативного ставлення автора до людей, які довго не розуміють жарту.

Оказіональний трансформ не є маркером типової ситуації, тільки контекст забезпечує повне розуміння та інтерпретацію його значення.

Як зазначає Л. Б. Савенкова, позитивна чи негативна конотація прислів'я залежить від інтенції адресанта [4, с. 117]. Те саме прислів'я він може використати

з різними значеннями, як-от: докір і виправдання (*И Бога хвалим, и грешим*), докір і порада (*Взял топор — возьми и топорище*) тощо.

З точки зору прагматики, традиційні прислів'я багатофункціональні. Наприклад, вираз *He laughs best who laughs last!*, відомий ще із середини XVI століття [5], може використовуватися для позначення:

Patience . . . patience! He laughs best who laughs last! (Neil Schaeffer, Marquis de Sade. Life) — самозаспокоєння;

"We'll see about it, Dick Rover", snarled Dan Baxter. He paused for an instant. «He laughs best who laughs last», he muttered and strode off ... (Edward Stratemeyer, The Rover Boys on the Ocean) — погрози помститися;

"... and we'll laugh after the danger is over, Bilbil. There's an old adage that says: "He laughs best who laughs last"..." (L. Frank Baum, Rinkitink in Oz) — аргументації.

Аналіз контекстів вживання похідних прислів'їв показав, що для цієї групи досліджуваних паремій модифікації прагматичного смислу обмежені. Це, напевно, пояснюється, відносною новизною цих одиниць, оскільки прагматична багатозначність розвивається у процесі тривалого та / або масового вживання.

Оказіональні паремійні палімпсести створюються мовцем для реалізації конкретних комунікативно-прагматичних інтенцій. Обов'язковою умовою успішного функціонування оказіонального палімпсесту є відомість його твірної основи адресату. Мовець — творець палімпсесту — розраховує на це знання: традиційне прислів'я як прецедентний текст є кодом до розуміння, адекватної інтерпретації повідомлення.

Узуальний палімпсест може або викликати в учасників мовленнєвої комунікації асоціації з прислів'ям, що стало його твірною основою, або не викликати такого мисленнєвого зв'язку, особливо, якщо похідна одиниця утворилася у результаті буквализації фразеологічного образу твірної основи і, відповідно, не має міцного зв'язку з семантикою базової одиниці. Наприклад, похідна одиниця *He who laughs last didn't get the joke* у контексті *Are you a victim of "He who laughs last didn't get the joke"?* може не викликати асоціації з традиційним прислів'ям *He who laughs last laughs best*, і цей зв'язок не впливає на конотацію узуального палімпсесту, тому що він є вже відомим адресанту та адресату як стійкий словесний комплекс.

Навпаки, чим семантично ближче твірна та похідна одиниці, тим більше вплив твірної одиниці на прагматику похідної. Оскільки палімпсести часто створюються як пародія на традиційні прислів'я, що виражають споконвічні істини, асоціативний зв'язок узуальних палімпсестів та базових паремій підкреслює іронічне ставлення мовця до ситуації: *И пишу Яну, чтобы при встрече расколол его на предмет графомании. Оказалось — пишет. По-русски тоже. И тоже стихи. Талантлив, замечает Пробштейн, есть строчки, точки, запятые, звуки — которые избличают... Но — "ученье свет, а неученых тьма"* (<http://www.tatarinova.org>).

За наявності кількох похідних може виникати мовна гра: *На нашей фабрике будущих звезд в окнах появился первый свет. В обиход выпускников фабрики*

прочно вошли пословицы и поговорки, смысл которых состоит в том, что свет — это знания, ну, например: “Ученье — свет, а неученье — тьма”. Но это, так сказать, классическое определение. ... В результате на свет появилось высказывание: “Ученье — свет, а неученых — тьма”. И, несмотря на неоднократные попытки педагогов внушить своим воспитанникам мысль, что “Ученье — свет, а неученье — чуть свет и на работу”, все же многие остались на позициях, мол, “Ученье — свет, а неученье — приятный полумрак” (<http://subscribe.ru>), — у якій актуалізуються інші члени фразотворчого гнізда, що вдало використовується у стилістичному прийомі нагнітання.

Таким чином, комуникативно-прагматичні характеристики традиційних прислів'їв визначаються їхньою лінгвістичною сутністю та тривалістю обігу в мові. Серед них кількість одиниць, що мають широкий діапазон використання, досить значна. У цьому плані їм протиставлені оказіональні паремійні палімпсести, оскільки останні завжди виконують тільки функції, детерміновані конкретними мовленнєвими актами, у яких вони були створені. Між ними знаходяться паремійні палімпсести, що набувають ознак узуальних феноменів: як новоутворені одиниці вони ще зберігають яскраве експресивне забарвлення, а як відносно стабілізовані — і в цьому вони схожі на мовні фразеологізми — поширюють сферу свого використання.

Список літератури

1. Ожегов С. И. О структуре фразеологии (в связи с проектом фразеологического словаря русского языка) // С. И. Ожегов. Лексикология. Лексикография. Культура речи. — М., 1974. — С. 182–219.
2. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // В. В. Виноградов. Избранные труды: Лексикология и лексикография. — М., 1977. — С. 140–161.
3. Пермяков Г. Л. От поговорки до сказки (Заметки по общей теории клише). — М., 1970.
4. Савенкова Л. Б. Русская паремиология: семантический и лингвокультурологический аспекты. — Ростов-на-Дону, 2002.
5. Titelman G. Y. Random House Dictionary of Popular Proverbs and Sayings. — New York, 1996.

Набережная Т. Е. Комуникативно-прагматические функции паремий и их палимпсестов.

В статье проанализированы коммуникативные функции традиционных паремий и окказиональных паремийных палимпсестов, которые создаются носителем языка для реализации коммуникативно-прагматических интенций.

Ключевые слова: паремия, палимпсест, паремийные палимпсесты.

Naberezhneva T. E. The communicative-pragmatic functions of proverbs and their palimpsests.

The communicative functions of traditional proverbs and occasional proverbial palimpsests, which are created by an author for the realisation of the communicative-pragmatic intensions, are analysed in the article.

Key words: proverb, palimpsest, proverbial palimpsests.

Стаття надійшла до редакції 10 травня 2007 р.